

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

45

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1958

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam; N. E. H. J. J. Zon †

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

NOORD-NEDERLANDS KLEINGELD OMSTREEKS 1400

(Muntvondsten Elst en Barneveld)

door

Dr. H. ENNO VAN GELDER

De kleine denominaties in de muntsystemen van de Noord-Nederlandse gewesten in de late Middeleeuwen zijn nog steeds onvoldoende bekend. Onze verzamelingen bevatten veel meer specimina van de gouden munten en van de grotere zilverstukken dan van de kleine munten. Toch staat op grond van de bewaarde rekeningen met zekerheid vast, dat in het algemeen een veel groter aantal kleine munten geslagen zijn dan op grond van het bewaarde aantal exemplaren vermoed zou kunnen worden. In Holland, waarvan vrij veel rekeningen bewaard bleven, zijn onder de regering van Philips de Goede tussen 1433 en 1467 tegenover 3.662.000 dubbele groten, die als zeer algemeen gelden, 2.013.000 kwart en achtste groten geslagen, die beiden bepaald zeldzaam zijn. Onder Philips II zijn in Gelderland tegenover 500.000 Philipsdaalders bijna 2.000.000 Hollandse penningen of driemijdstukken uitgegeven, die toch moeilijk te vinden zijn.

De reden hiervan is niet ver te zoeken. In de eerste plaats gaan onze verzamelingen in laatste instantie vrijwel geheel terug op langer of korter tijd geleden ontdekte muntschatten en deze plegen uiteraard in hoofdzaak uit de grootste denominaties te bestaan, die degene, die zijn geld in de grond bewaarde om het later weer uit te geven, in handen kon krijgen. Zij bevatten dan ook meestal in het geheel geen klein geld, soms een klein aantal exemplaren tussen de massa van grotere stukken. Bovendien werden in ons land in de latere Middeleeuwen de kleine munten steeds van koper met een geringe bijmenging van zilver vervaardigd (15 tot 2 %), zodat de dunne plaatjes bij verblijf in de bodem zeer sterk aan corrosie onderhevig zijn. Terwijl de zeer resistente duiten uit zuiver koper, die sedert de tweede helft van de 16e eeuw als klein geld dienst deden, nog steeds in grote hoeveelheden teruggevonden worden, is dit met de dunne laat-Middeleeuwse muntjes zelden het geval: zowel losse verloren exemplaren als stukken, in opzettelijk verborgen schatten bijgemengd, schijnen voor een groot deel verdwenen te zijn zonder een

spoor achter te laten. Het is dan ook een bijzonder gelukkig toeval, wanneer een enkele maal een vondst van klein geld gedaan wordt. Iedere dergelijke vondst verrijkt onze kennis relatief veel meer dan de frequenter vondsten van de normale samenstelling. In het bijzonder geldt dit voor vondsten van laat-Middeleeuws klein geld, daar vondsten van later kopergeld weliswaar — behalve in het zuiden van ons land — even zeldzaam zijn, maar veel minder nieuwe gezichtspunten opleveren.

Was de vondst Zuidlaren 1928, die ik enkele jaren geleden uitvoerig behandelde¹, een unieke bijdrage tot de kennis van het 16e eeuwse kleingeld, twee recente vondsten werpen een even verrassend licht op de situatie van het kleine geld in het eerste kwart van de 15e eeuw, nl. de vondsten Elst 1948 en Barneveld 1958. Daar beide uit ongeveer dezelfde tijd stammen en talrijke muntsoorten in beide vertegenwoordigd zijn, worden zij ter wille van de overzichtelijkheid hier tezamen behandeld. Overigens zijn er enorme verschillen tussen beide.

De vondst Barneveld is een echte schatvondst, die zich daardoor van de meeste andere onderscheidde, dat hij naast gouden munten en grote zilveren munten een opvallend aantal zeer kleine muntjes bevatte. Naast 60 waardevoller stukken werden niet minder dan 172 kleine muntjes, die echter slechts ongeveer 10 % van de totale waarde uitmaakten, aangetroffen. En ongetwijfeld zijn juist van de kleine stukken nog een groot aantal reddeloos verloren gegaan.

Te Elst daarentegen is geen sprake van een verborgen schat, doch van een groot aantal verloren gegane geldstukjes: daar werd dan ook geen grotere munt dan een enkele halve groot aangetroffen en overwegend de allerkleinste denominaties.

Aan de beschrijving van de beide vondsten dient een korte uiteenzetting van de omstreeks 1400 in ons land geldende muntstelsels vooraf te gaan.

Tot in de 13e eeuw was van differentiatie in de denominaties weinig sprake: de enige munt was de zilveren penning of denarius van ongeveer 0,55 g, waarnaast in beperkte mate ook halve penningen geslagen werden. In het laatste kwart van deze eeuw drong in ons land de Franse groot door, ter waarde van 12 (Franse) penningen Tournoois, die dus een veelvoud van de inheemse penning gold. In de tweede kwart van de 14e eeuw werden de Franse groten en de alom vervaardigde imitaties daarvan, verdrongen door sedert 1337 in grote massa geslagen Vlaamse leeuwengroten. Deze golden in Vlaanderen 12 penningen of — aangezien

gehele penningen in Vlaanderen sinds lang niet meer geslagen werden — 24 halve penningen, mijten genaamd. In de noordelijke gewesten, Holland, Utrecht en Gelre, werd de Vlaamse groot, die ook daar grondslag van het gehele muntwezen werd, gelijkgesteld met 8 inheemse penningen. Sedert het midden van de eeuw werden in deze gewesten zilveren groten geslagen, hetzij directe imitaties van de Vlaamse leeuwen-groot, hetzij stukken met eigen beeldenaar doch op de Vlaamse voet. Naast de hele groot werden — een andere onderverdeling dan in Vlaanderen zelf — halve groten, kwart groten en achtste groten of penningen uitgegeven. De kwart groot werd dikwijls Brabantse genoemd, aangezien de zeer verbreide Brabantse, zgn. sterlingen, hier met 2 penningen gelijkgesteld werden; de achtste groten heetten gewoonlijk Hollandse, daar de Hollandse penning reeds lang het voorbeeld van de overige geweest was. Tegelijkertijd kwam, eveneens naar het voorbeeld van Frankrijk en Vlaardingen, de aanmunting van goudstukken in zwang, die hier verder buiten beschouwing kunnen blijven.

Deze omstreeks 1350 ontstane onderverdeling van de groot bleef in de drie gewesten eeuwenlang in zwang, ook toen deze zich tegen het einde van de 14e eeuw meer en meer van de navolging van de Vlaamse munten losmaakten en ook onderling toenemende differentiatie gingen vertonen. De toevoeging van veelvoudigen van de groot, omstreeks 1400 de dubbele groot — weldra stuiver genoemd — en later nog grotere stukken, bracht hierin evenmin wijziging.

De tot het einde van de Republiek geldende indeling van de stuiver in 16 penningen gaat hierop terug, al werden toen slechts munten ter waarde van 2 penningen (duit) en 4 penningen (oord) geslagen. Dikwijls werd deze indeling met de Vlaamse gecombineerd, waarin de stuiver 48 mijten gold, zodat de penning met 3 mijten werd gelijkgesteld.

Het Hollandse stelsel hield zelfs stand tegen de door de Bourgondische hertogen begonnen politiek van unificatie van het muntwezen. Wel werd in 1433 in Holland — en in de 16e eeuw in Utrecht en Gelre — de Vlaamse muntvoet ingevoerd en werden in alle Bourgondische gewesten dezelfde grote zilverstukken geslagen, de onderverdeling bleef in de noordelijke gewesten een andere dan in Brabant en Vlaanderen. Tot onder Philips II volgde in Holland en in de andere gewesten van het noorden op de $\frac{1}{4}$ groot de $\frac{1}{8}$ groot of Hollandse penning, terwijl in het zuiden stukken van $\frac{1}{12}$ groot (korte) en $\frac{1}{24}$ groot (mijt) volgden. Een belangrijk verschil bleef ook, dat de noordelijke $\frac{1}{8}$ groot van zilver van weliswaar laag gehalte werd vervaardigd, terwijl de zuidelijke korten en mijten uit zeer zwak zilverhoudend koper werden geslagen en be-

langrijk groter en dikker waren en reeds onder Karel V door stevige munten van zuiver koper werden vervangen. De vondst Zuidlaren toonde duidelijk, dat het zuid-Nederlandse kleingeld praktisch niet in de circulatie van het noorden doordrong, terwijl ook het omgekeerde nog nergens gebleken is. De grote rivieren bleven tot ca. 1580 een scherpe grens in dit opzicht.

Het bovenstaande geldt in de eerste plaats voor Holland en het Utrechtse Nedersticht, al hebben Gelre en het Oversticht zich in het algemeen naar het Hollandse voorbeeld gericht en oriënteerden zij zich, naarmate zij meer in de Bourgondische sfeer kwamen, in de loop van de 15e en 16e eeuw steeds meer naar het westen. Daar dient namelijk ook steeds gerekend te worden met invloeden uit het Rijnland, wat nog sterker geldt voor het aangrenzende Kleef, dat tot in de 16e eeuw in monetair opzicht zich in de eerste plaats naar de Nederlanden richt. In verschillende Gelderse en Overijsselse muntreeksen komen onderverdelingen voor, die niet op het Hollandse stelsel teruggaan, doch op voorbeelden uit het Rijnland. Zelfs de aan de Nederlanden geheel vreemde techniek om de kleinste denominaties slechts aan één zijde van een beeldenaar te voorzien, heeft meermalen de Gelderse grens overschreden. De Gelderse en Overijsselse steden hebben in de 16e eeuw deze methode gebezigd voor kleine onderdelen van de penning (grootgens in Nijmegen, braemsen in Deventer), terwijl ook meermalen navolgingen van Rijnlandse hellers geslagen werden, die in waarde ongeveer met een Hollandse penning overeenkwamen.

Is hiermede het algemene stelsel, waarin het in de beide vondsten voorkomende kleingeld paste, geschetst, een enkel woord dient nog gewijd te worden aan de munthuizen, die in feite voor de vervaardiging van dit geld zorgden. De belangrijkste ateliers waren die van de machtige landsheren, in de eerste plaats de graaf van Vlaanderen, wiens muntpolitiek steeds toonaangevend bleef voor alle Nederlandse gewesten. Daarnaast waren het de ateliers van de hertog van Brabant, de graaf van Holland, de bisschop van Utrecht en de hertog van Gelre; deze moesten wel in vele opzichten met de maatregelen van Vlaanderen en de nog machtiger koningen van Frankrijk en Engeland rekening houden, maar konden toch binnen zekere grenzen een eigen monetaire politiek voeren, in vele gevallen in de eerste plaats gericht op opvoering van de productie van hun eigen munthuizen en daarmede van de hun toevallende opbrengst in de vorm van sleischat, ten koste van Vlaanderen en hun andere bureu. Vooral het eerste kwart van de 15e eeuw is een periode van felle strijd

geweest die als begeleidingsverschijnsel van de politieke conflicten beschouwd kan worden.

In deze monetaire concurrentiestrijd speelde het kleingeld weliswaar geen rol, zowel omdat het omloopgebied van kleingeld in het algemeen vrij beperkt is, als in het bijzonder omdat het zuid-Nederlandse kleingeld toch al in het noorden niet acceptabel was, maar de vervaardiging ervan hangt natuurlijk ten nauwste samen met de geldende voorschriften voor grotere munten.

Van veel belang is ook, dat in deze periode van politieke en monetaire ongeregeldeheid het optreden van munthuizen van kleinere potentaten, die zich zelf evenzeer tot munten bevoegd achtten als de landsvorsten, doch door de laatsten gewoonlijk als valse munters beschouwd werden, althans als voor een geregeld muntwezen zeer ongewenste concurrenten. En inderdaad wisten muntheren als de graven van Megen, van St. Pol en van Valkenburg, de heren van Batenburg, van den Bergh en van Reckheim hun ateliers slechts tot bloei te brengen door munten uit te geven, die bedriegelijk op die van hun grotere burens leken, doch van geringer gewicht of gehalte waren. Ondanks herhaalde verboden blijken in haast iedere muntvondst en dus ook in de toenmalige circulatie, tussen de erkende stukken enkele dergelijke imitaties voor te komen, die toen als nu slechts door de deskundige als zodanig herkend kunnen worden.

Tenslotte hadden de steden nog een belangrijke invloed: telkenmale blijkt, dat de stadsbestuurders door middel van hun vertegenwoordigingen in de opkomende Staten zich nadrukkelijk verzetten tegen een fiscale exploitatie van het muntrecht door de landsheren en door plaatselijke keuren de toestroming van minderwaardig geld trachten te verhinderen. Veelvuldig hebben zij dan ook een belangrijke invloed op de muntpolitiek van de landsheer. In de loop van de 15e eeuw komt het in Gelderland en Overijssel zelfs zo ver, dat de steden de muntslag geheel zelf in handen nemen, wat in Nedersaksen reeds veel vroeger gebruikelijk was. Voorlopig beperkte de stedelijke muntslag zich echter tot de voorziening met klein geld, zoals de stad Utrecht reeds in het midden van de 14e eeuw deed. Het overlaten van de vervaardiging van kleingeld betekende voor de landsheer nauwelijks een financieel verlies van betekenis, terwijl de stad er juist veel belang bij had het betaalmiddel van het dagelijks verkeer onder controle te hebben.

Thans volgde een overzicht van de beide vondstcomplexen, waaraan een uitvoeriger beschrijving van de in één of beide vondsten aangetroffen tot nu toe niet of onvoldoende bekende kleine muntjes wordt toegevoegd:

deze lijst omvat 36 van de 55 in de beide vondsten aangetroffen Nederlandse munttypen van een halve groot en kleiner.

Vondst Barneveld 1958

In februari 1958 werd bij ontginningswerkzaamheden in genoemde gemeente een stenen kruikje met munten gevonden. Dankzij de snelle tussenkomst van de conservator van het Museum Nairac en de bereidwilligheid van de betrokken eigenaars kon de gehele vondst op het Kon. Penningkabinet worden onderzocht. De munten waren met een dikke laag oxyde bedekt. Na de zeer zorgvuldige reiniging bleek, dat de gouden munten en de grote zilveren munten in het algemeen weinig hadden geleden, de kleine daarentegen voor een groot deel weggeroest waren. De beelden waren dan ook slechts met de grootste moeite te onderscheiden, in vele gevallen waren zelfs de vlakke delen tot op de andere zijde van de munt weggevreten, zodat de hoogste delen van voorstelling en omschriften als ajour-werk waren overgebleven. Tijdens de uiterst consciëntieuze preparering konden de meeste wel herkend worden, doch lang niet alle konden geheel behouden worden. Bovendien is zeker, blijkens de aanwezige metaalresten, een belangrijk aantal kleine muntjes geheel verloren gegaan. Beschreven konden worden 11 gouden munten en 221 zilveren munten. De tijd van verberging kan gesteld worden op omstreeks 1425: de jongste munten zijn de ruim vertegenwoordigde zilverstukken van Holland geslagen tussen 1421 en 1425, terwijl de onmiddellijk na 1425 in groot aantal geslagen Vlaamse en Hollandse kromstaarten evenals munten uit de in 1423 aangevangen regeringen van Rudolf van Utrecht en Arnold van Gelre, ontbreken.

Graafschap Holland

Albrecht (1389—1404), groot	Van der Chijs	7,5	2
kwart groot		8,15	1
kwart groot		36,14	2
achtste groot	No. 1		1
Willem VI (1404—1417),			
kwart groot	Van der Chijs	9,12	3
achtste groot		9,15	4
leeuw		8,5	2
halve groot		9,7	3

Jan (1420—1425).	Beyersgulden		11,1	8
	halve groot	No. 2		1
	dubbele groot	Van der Chijs	11,8	1
	dubbele groot		12, 11-12	23
	groot		12, 13; 43,	1
				5
	halve groot		12, 14	6
	achtste groot	No. 3		1
	kwart groot	No. 4		1
	achtste groot	No. 5		22

Bisdom Utrecht

Frederik van Blankenheim (1394—1423),

Fredericusgulden	Van der Chijs	13,1	2
groot Hasselt		14,17	1
kwart groot Hasselt	No. 7		1
kwart groot Utrecht	No. 8	15,25	16
achtste groot Utrecht	No. 9		1

Stad Utrecht

kwart groot	Van der Chijs	25,7	1
kwart groot		25,14	2
achtste groot		25,15	1
kwart groot		25,12	5
kwart groot		25,11	20

Hertogdom Gelre

Reinald IV (1402—1423),

halve groot	Van der Chijs	9,13	3
kwart groot	No. 11		2
halve groot	No. 12		1
halve groot	Van der Chijs	9,16	4

Heerlijkheid Bergh

Frederik III (1387—1416),

kwart groot	Van der Chijs	16,4	1
halve groot		23,2	1
kwart groot	No. 16		1

Willem II (1416—1465),	kwart groot	Van der Chijs	16,4	12
	halve groot	No. 17		1

Heerlijkheid Batenburg-Anholt

Gijsbert II (1408—1432), halve groot	Anholt	Van der Chijs	8,3	
		Roest 6		1
	halve groot	Anholt	Van der Chijs	8,4
			Roest 7	13
	halve groot	Anholt	No. 20	1
	kwart groot	Anholt	No. 21	1
	kwart groot	Anholt	No. 22	Roest 8
	halve groot	Batenburg	No. 25	4
	kwart groot	Batenburg	No. 26	1

Graafschap Megen

Elisabeth (1415—1420?), kwart groot		No. 33		3
	halve groot	Van der Chijs	3,17	
		No. 34		4

Stad Kampen

	kwart groot	No. 35		1
--	-------------	--------	--	---

Graafschap Kleef

Adolf II (1394—1448), halve groot	Orsoy	Noss -		2
Type van Noss 114 (de titel graaf, resp. hertog is weggesleten), doch op de kz. MONE-TA, NO-VA.-OR-SOENS				

Heerlijkheid Reckheim

Willem (1400—1475), halve groot		Van der Chijs	26,15	1
---------------------------------	--	---------------	-------	---

Hertogdom Brabant

Jan IV (1415—1424), drieland		De Witte	446	2
	halve drieland		447	2
	kwart drieland		448	1

Graafschap Vlaanderen

Lodewijk van Male (1346—1384),				
	$\frac{1}{3}$ leeuwengroot	Gaillard	222	1
	plak (botdrager)		227	2
Philips de Stoute (1384—1404),				
	groot	Desch. de Pas	8,19	1
Jan zonder Vrees (1404—1419),				
	kwart groot		10,29	2

NOORD-NEDERLANDS KLEINGELD OMSTREEKS 1400		91
Philips de Goede (1419—1463),		
groot	Desch. de Pas 11,36	4
kwart groot	11,37	1
<i>Graafschap St. Pol</i>		
Philips van Bourgondië (1415—1430),		
halve braspenning	Jaarboek 1919, p. 30 No. 60	1
<i>Graafschap Henegouwen</i>		
Jan van Brabant (1417—1422),		
tuin	Chalon 154	1
Jacoba van Beieren (1417—1427),		
tuin	143	1
<i>Koninkrijk Frankrijk</i>		
Philips IV (1285—1314),		
double tournois	Lafaurie 234	1
<i>Koninkrijk Engeland</i>		
Eduard III (1327—1377),		
kwart nobel (em. 1363)	Brooke 29,7	1
Onherkenbare munten en fragmenten		15

Vondst Elst 1948

Bij de opgravingen door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in de jaren 1946—1948 te Elst verricht, kwam onder meer een putje tevoorschijn, waarin tussen allerlei ander afval ruim 300 zeer kleine muntjes uit het eind van de 14e en het begin van de 15e eeuw werden aangetroffen². Verspreid in de omtrek werden nog ruim 70 dergelijke muntjes gevonden (de beide partijen hadden een volkomen overeenkomstige samenstelling). Er schijnt hier geen sprake te zijn van een opzettelijk verborgen schat: eerder dient aangenomen te worden, dat de muntjes zich gedurende een reeks van jaren langzamerhand in het putje verzameld hebben, c.q. er opzettelijk in geworpen zijn. Ook hier waren de stukken sterk geoxydeerd, echter minder ver weggevreten dan te Barneveld. Zij hadden echter voor zij verloren gingen ernstiger door slijtage en deels door opzettelijke beschadiging (ver-

schillende stukken waren verknipt) geleden, zodat ook hier de identificatie de grootste moeilijkheden opleverde. In verschillende gevallen bracht eerst de vergelijking met de Barneveldse stukken uitkomst. In totaal werden onderzocht 387 exemplaren, waaronder slechts enkele stukken ter waarde van een halve groot, de overige kleiner. De jongste stukken dateren waarschijnlijk van omstreeks 1430: Rudolf van Utrecht, Arnold van Gelre en Diederik II van Batenburg. De spreiding is echter veel groter dan te Barneveld, daar vrij veel stukken nog ver uit de 14e eeuw dateren.

Graafschap Holland

Jan van Beieren (1420—1425),			
	kwart groot	Van der Chijs 12,17	1

Bisdom Utrecht

Frederik van Blankenheim (1394—1423),			
	achtste groot	No. 6	1
Rudolf van Diepholt (1423—1455),			
	kwart groot	Van der Chijs 16,11	1

Hertogdom Gelre

Willem I (1371—1402),	achtste groot	No. 10	1
Reinald IV (1402—1423),			
	halve groot	Van der Chijs 9,16	1
	kwart groot	No. 11	2
Arnold (1423—1473),	halve groot	No. 13	9
	kwart groot	Van der Chijs 11,22	2
	achtste groot	No. 14	2

Heerlijkheid Bergh

Frederik III (1387—1416),			
	achtste groot	Van der Chijs 16,5	6
		No. 15	

Heerlijkheid Batenburg-Anholt

Diederik I (1356—1408),			
	heller	No. 18	1
	achtste groot	No. 19 Roest 2	230

Gijsbert II (1408—1432),

halve groot Anholt	Van der Chijs	8,4	
	Roest	7	2
halve groot Anholt	No. 23		8
kwart groot Anholt	No. 24	Roest 9	2
kwart groot Batenburg	No. 26		1
achtste groot	No. 27	Roest 3	2

Diederik II (1423—1451),

halve groot	No. 28		1
-------------	--------	--	---

Graafschap Megen

Jan III (1359—1415),

achtste plak ($\frac{1}{4}$ groot)			
	Van der Chijs	2,11	1
achtste groot	No. 29		1
kwart groot	No. 30		1
halve groot	No. 31		2
kwart groot	Van der Chijs	3,16	
	No. 32		1
Elisabeth (1415—1420?)	halve groot	No. 33	4

Stad Kampen

kwart groot	No. 35		1
achtste groot	No. 36		1

Graafschap Kleef

Adolf I (1368—1394), kwart groot Noss 82 4

Hertogdom Gulik

Willem II (1361—1393), pfennig Noss 116 1

Graafschap Mörs

Frederik II (1375—1417), heller Noss - 7

Eenzijdig: wapen van Mörs in „Wulstrand”

Heerlijkheid Alpen

Gerhard II of

Gumprecht II (1379—1418), heller Noss - 6

Vz. staande figuur met wapen van Heppendorf

Kz. kruis met vierpasvormig hart, in de hoeken D N S A

heller	Noss -		12
--------	--------	--	----

Vz. wapen van Heppendorf op gevoet kruis			
Kz. kruis met vierpasvormig hart, in de hoeken A L P E			
Gumprecht III of IV (1418—1465),			
Gumprecht I of II (1418—1465),			
	kwart pfennig	Noss -	3
Vz. adelaar: GVM.....			
Kz. lange gevoet kruis, in de hoeken D N S A, omschrift onleesbaar			
	kwart pfennig	Noss -	1
Vz. staande figuur met wapen van Heppendorf op de borst			
Kz. adelaar staande op wapen van Heppendorf			
<i>Stad Dortmund</i>			
	kwart pfennig	Meyer 37	1
<i>Abdij Werden</i>			
Adolf van Spiegelberg (1399—1438),		Grote -	1
Vz. wapen van Werden, omschrift onleesbaar			
Kz. wapen van Spiegelberg (hert)			
Ongeïdentificeerde Westfaalse kwart pfennige			
A Vz. staande figuur met zwaard			1
Kz. pentagram met adelaartje in het hart			
B Vz. staande figuur			2
Kz. wapen met klimmende gekroonde leeuw			
C Vz. staande figuur?, omschrift onleesbaar			1
Kz. adelaar in ruit, omschrift .-.-E-N			
<i>Hertogdom Lotharingen</i>			
Karel II (1390—1431), denier		De Saulcy	8,12 1
<i>Koninklijke munt (Hall-Neurenberg)</i>			
Handheller (gevorkt kruis met vier punten), zonder leesbare omschriften (type vondst Belzheim 26; 1 ex met driehoekje, 1 ex. met kruisje op kz.)			31
<i>Stad Hannover</i>			
	hohlpfennig met E	Jesse 229	3
<i>Stad Hameln</i>			
	hohlpfennig (molenijzer)	---	1
<i>Stad Goettingen</i>			
	hohlpfennig (hoofdletter G)		3

Hertogdom Mecklenburg

hohlpfennig . . . Oertzen 160 1

Onherkenbare munten en fragmenten 22

De beide vondsten vormen een bijzonder belangrijke aanvulling van onze kennis omtrent het Nederlandse muntwezen omstreeks 1400. Vooreerst zijn hierdoor tenminste 32 tot nu toe onbekende muntsoorten, voor een deel in verschillende exemplaren, aan de dag gekomen; verder is voor een aantal Duitse soorten voor het eerst het voorkomen in de Nederlandse circulatie gebleken. Dan is voor een aantal andere munten, die wel bekend waren, een behoorlijk aanknopingspunt voor de datering gevonden, wat soms tot een vervroeging van meer dan een kwart eeuw leidde. Tenslotte zijn de muntreeksen van enkele territoria eerst thans voldoende volledig geworden om er een gefundeerd inzicht in te krijgen.

Het loont de moeite de belangrijkste conclusies eerst voor enkele gebieden afzonderlijk na te gaan.

Voor Holland is de reeks van Jan van Beieren (1420—1425) met een geheel onbekende reeks kwart en achtste groten aangevuld, die blijkens hun relatief goede conservatie wel onmiddellijk voor de verberging van de Barneveldse schat geslagen moeten zijn. Zij moeten waarschijnlijk tot de emissie van 1421 gerekend worden. Ook bevestigt de vondst nog eens de onderscheiding van de door Van der Chijs dooreengehaalde kwart en achtste groten met klimmende leeuw van Willem V en Willem VI.

Voor het bisdom Utrecht is belangrijk de aanwezigheid van een groot aantal van de kwart groten met wapenschild. Het voorkomen te Barneveld en de gelijkheid van type met de zojuist genoemde Hollandse muntjes bewijst wel, dat deze reeks inderdaad in het Nedersticht geslagen is, zodat het omschrift *MONETA TRAIECTENSIS* als aanduiding van de muntplaats Utrecht beschouwd kan worden.

Voor de beide Gelderse heerlijkheden Bergh en Batenburg is de oogst aan nieuwe typen bijzonder rijk. Het blijkt, dat beide ateliers vrijwel alle opeenvolgende typen van de hertogelijke munt van Gelre hebben nagevolgd, althans voorzover het klein geld betreft: de reeks is zeker nog niet volledig, maar er is thans wel zoveel bekend, dat vastgesteld kan worden, dat iedere wijziging van de landsmunt prompt werd overgenomen. Voor circulatie in de noordelijke Nederlanden blijkt men zich in hoofdzaak tot de Gelderse voorbeelden te hebben beperkt: de uitgifte van Hollandse leeuwken te Batenburg blijft een uitzondering. Ook zijn enkele nieuwe

daar vervaardigde muntjes van Rijnlands type bekend geworden; deze aanmuntingen kunnen echter zeer goed nog veel gevarieerder geweest zijn. Van de eveneens belangrijke aanmunting voor de zuidelijke Nederlanden, waarvan enkele imitaties van Vlaamse munten bekend zijn, kwamen geen nieuwe bijzonderheden aan het licht.

Zeer belangrijk is de aanwezigheid van stedelijke munten van Utrecht en Kampen in de goed gedateerde vondst van Barneveld. Te Utrecht werd reeds in de 14e eeuw klein geld vervaardigd, hetzij met de naam van St. Maarten, de patroon van de Dom, hetzij op naam van de stad zelf. De eerstgenoemde worden veelal aangeduid als „armenpenning”, eerst in het Latijn, later in het Nederlands.

Over de datering van deze, in een vijftal elkaar opvolgende typen geslagen armenpenningen, was tot nu toe weinig bekend. Slechts het voorkomen van type 1 in de omstreeks 1390 verborgen vondst Nijkerk, plaatste dit aan de aanvang van de rij, die tot ca. 1475, toen nieuwe typen in gebruik kwamen, scheen door te lopen. Thans blijkt echter, dat deze 5 typen alle vóór ca. 1425 geslagen moeten zijn, zodat daarna de aanmunting waarschijnlijk gedurende een halve eeuw van weinig betekenis is geweest. Dit is ook niet geheel onbegrijpelijk: de tijd van 1380 tot 1430 was er een van overal in de Nederlanden elkaar snel opvolgende muntverzwakkingen en revaluaties, waarna een veel rustiger periode volgde. De Raad van Utrecht zal juist in deze tijd van monetaire onrust meer dan anders behoefte gevoeld hebben zich door eigen muntslag tegen de gevolgen teweer te stellen, evenals zij dit in het laatste kwart van de 15e eeuw opnieuw zou gaan doen. De samenhang der munttypen en hun vertegenwoordiging in de vondst Barneveld wat betreft aantal en graad van afslijting geven aanleiding tot de onderstaande hypothetische volgorde van de verschillende tussen 1380 en 1430 geslagen „armenpenningen”.

1. vz. roos	kwart groot	RBN 1873, p. 456 no. 7
kz. versierd kruis	achtste groot	als voren no. 8
2. vz. stadswapen in veelpas	kwart groot	v. d. Ch. 25,14
kz. glad kruis	achtste groot	25,15
3. vz. stadswapen in driepas	kwart groot	v. d. Ch. 25,12
kz. glad kruis	achtste groot	25,13
4. vz. stadswapen in vierpas	kwart groot	25,11
kz. knoestig kruis	achtste groot onbekend	

5. vz. stadswapen in driepas	kwart groot	25,10
kz. knoestig kruis	achtste groot onbekend	

De stedelijke, niet als armenpenning aangeduide, munten schijnen ongeveer gelijktijdig te zijn: typen 1-3 zijn wellicht contemporain met of iets ouder dan de armenpenning no. 1, tezamen waarmee zij in de vondst Nijkerk voorkwamen; type 4 behoort tot de jongste munten uit Barneveld en schijnt gelijktijdig te zijn met armenpenning no. 5.

1. vz. Sint Maarten	achtste groot	v. d. Ch.	25,1
kz. leliekruis			
2. vz. Sint Maarten	achtste groot		31,1
kz. glad kruis			
3. vz. stadswapen in veelpas	halve groot		25,2
kz. glad kruis,	kwart groot		25,3
met rozetten	achtste groot	RBN 1873, p. 458 no. 14	
4. vz. stadswapen	kwart groot	v. d. Ch.	25, 5-7
kz. knoestig kruis	achtste groot		25, 8-9

Geheel nieuw is de stedelijke muntslag van Kampen. Er was tot nu toe geen aanleiding de stedelijke munten van Kampen, die geen jaartal en een niet onmiddellijk van dateerbare voorbeelden af te leiden beeldenaar dragen, vroeger te dateren dan het midden van de 15e eeuw. Ook Deventer begon pas na 1450 op eigen naam munt te slaan, Zwolle zelfs nog een kwart eeuw later. De aanwezigheid van een stedelijke kwart groot te Barneveld bewijst, dat Kampen reeds voor 1425, ongetwijfeld naar Utrechts voorbeeld, eigen klein geld heeft geslagen. Het is zelfs niet uitgesloten, dat de met deze stukken in type geheel overeenkomende zilveren groot (v. d. Ch. 15,13) ook reeds zo vroeg gedateerd moet worden. Deze zou dan omstreeks het midden van de eeuw door de veel meer voorkomende stukken met letters op de kz. (v. d. Ch. 15,8 vlg.) vervangen zijn.

Verrassend is ook de uitbreiding van de reeks van het graafschap Megen aan de Maas, evenals Batenburg en Bergh een centrum van imitatie van alom bekende muntsoorten. De Megense munt blijkt meer eclectisch te werk gegaan te zijn: er is geen sprake van systematische navolging van één bepaalde reeks, doch de beeldenaar wordt ontleend aan verschillende voorbeelden.

Tenslotte dienen de vrij talrijke onbekende Rijnlandse munten, die te Elst werden aangetroffen gememoreerd te worden, waaronder vooral die

van de niet ver van Elst gelegen ateliers van Alpen (22 stuks!) en Mörs, alle nieuw in deze ook overigens zeer slecht bekende reeksen, opvallen.

Tenslotte dient aan de betekenis van de beide vondsten voor de algemene monetaire situatie aandacht besteed te worden. Hierin vallen vooral twee tot nu toe onvoldoende onderkende verschijnselen op: de geringe geografische verbreiding van het kleingeld en de grote betekenis juist voor de voorziening met klein geld van de zich op imitaties toeleggende tweederangs ateliers.

De vondst Barneveld, in Gelre doch aan de grenzen van het Nedersticht verborgen, bestaat in hoofdzaak uit Hollands en Utrechts geld. Aan gouden munten zijn behalve een versleten Engels stukje, slechts de guldens vertegenwoordigd, die onlangs door Holland en Utrecht met dezelfde beeldenaar en op dezelfde voet geslagen waren: deze soorten zijn zelfs zo na verwant, dat zij in latere teksten als één soort: de Fredericus-Beyers gulden, behandeld worden. De grote zilveren munten zijn ook overwegend Hollands, aangevuld met enkele exemplaren van de overal verbreide Vlaamse munten. Onder het kleine geld echter nemen wel die van Holland (45 ex.) en bisschoppelijke (18 ex.) en stedelijke (29 ex.) van Utrecht een belangrijke plaats in, maar daarnaast zijn haast even ruim vertegenwoordigd Bergh (16 ex.), Batenburg (23 ex.) en Megen (8 ex.), terwijl de Gelderse voorbeelden van laatstgenoemde naslagen veel minder talrijk zijn (10 ex.) en groter Gelders geld geheel ontbreekt.

Deze verdeling is vermoedelijk de normale geweest in het Utrechtse Nedersticht en zijn directe omgeving, dat reeds lang bijzonder sterk op Holland georiënteerd was en waar de Hollandse munt in het algemeen overheerste: de stad Utrecht tarifieert bijv. gewoonlijk zowel in Utrechts als in Hollands courant. De bisschoppelijke muntslag daarentegen had hoofdzakelijk in het Oversticht plaats en schijnt ook daar in de eerste plaats zijn afzet gevonden te hebben.

Op het gebied van klein geld is de Hollandse overheersing echter het minst volledig. Wel speelt klein geld uit andere circulatiegebieden, als de zuidelijke Nederlanden of het Rijnland hoegenaamd geen rol, maar wel blijkt dat van de „hagemunten” een zeer grote rol te spelen: de kleine munten van Bergh en Batenburg blijken de Gelderse voorbeelden vrijwel geheel opzij gedrongen te hebben en zich een plaats veroverd te hebben in de massa van Hollands-Utrechts klein geld. Indien men Barneveld als Gelders circulatiegebied wil beschouwen, betekent dit,

dat de imitaties het hertogelijk klein geld vrijwel verdrongen hebben; indien men het bij Utrecht wil laten aansluiten, moet worden aangenomen, dat de uit Gelre afkomstige naslagen zich als enig vreemd geld een zeer belangrijke plaats in de Utrechtse circulatie hebben veroverd. Beide zijn een sprekend getuigenis voor de grote omvang van de aanmunting dezer naslagen.

Te Elst ligt de zaak enigszins anders. Hier overheerst Batenburg met 247 ex. kwantitatief alle andere ateliers zodanig, dat hier de onmiddellijke nabijheid van dit munthuis als voornaamste verklaring dient te worden aangevoerd, zodat dit grote aantal minder betekent dan op het eerste gezicht zou lijken. Het bevestigt slechts de ook elders gebleken regel, dat zeer kleine munten niet ver buiten het gebied van aanmunting omlopen. Deze regel blijkt hier ook uit het vrijwel ontbreken van Hollandse en Utrechtse munten. Goed vertegenwoordigd zijn behalve Batenburg slechts het hertogdom Gelre (17 ex.) zelf en de in de omtrek gelegen kleinere munthuizen: Bergh (6 ex.), Megen (10 ex.), Mörs (7 ex.) en Alpen (22 ex.). Ook hier blijkt weer hun relatief bijzonder grote rol in de voorziening met klein geld.

Overigens is Elst, geheel in tegenstelling tot Barneveld, gekenmerkt door een vrij groot aantal uit het Rijnland afkomstige munten. Hiertoe moeten, behalve enkele verspreide stukken uit Westfalen en Nedersaksen, die ook in Rijnlandse vondsten geregeld worden aangetroffen, de in de zuid-Duitse koninklijke munten te Schwäbisch-Hall en Neurenberg vervaardigde handhellers gerekend worden, die sedert de tweede helft van de 14e eeuw grote verbreiding in het Rijnland gevonden hadden, doch langzamerhand door inheemse munten van dezelfde waarde verdrongen werden.

De beide vondsten zijn dus bijzonder welkom, vooral omdat ze duidelijk maken, dat de ontwikkeling van het kleine zilvergeld een andere is dan die van de veel beter bekende grotere zilverstukken. Helaas zijn de gegevens voor de studie van dit terrein schaars en zullen zij dit door hun aard wel blijven. De vondsten van Barneveld en Elst stemmen echter, ondanks grote verschillen, in hun getuigenis op de twee hoofdpunten overeen. De circulatie van kleine munten is in het algemeen in geografische zin zeer beperkt; een verschijnsel overigens dat in andere perioden reeds lang geconstateerd werd, hier slechts voor het eerst voor de tijd omstreeks 1400 duidelijk bevestigd. Nieuw is de hier noodzakelijk geworden beoordeling van de omvang der werkzaamheden der kleine ateliers. Deze

blijkt veel groter geweest te zijn dan vermoed kon worden op grond van het getuigenis der uit goed geld samengestelde spaarschatten, waarin nalslagen steeds een zeer gering percentage uitmaken, en hun een zeer belangrijk aandeel in de circulatie van klein geld gegeven te hebben. Juist dit soort geld, dat snel van hand tot hand ging en uit de aard der zaak zelden aan een nauwkeurige bestudering onderworpen werd, wat voor waardevoller munten wel loonde, kon gemakkelijk onopvallend in omloop gebracht worden en verzekerde daardoor de ateliers een gestadige afzet, die weliswaar geringe winst per stuk, maar door grote hoeveelheden zeker niet te versmaden bate heeft opgeleverd. Wij begrijpen dan ook hierdoor beter dan tevoren de aanhoudende klachten van vooral stedelijke overheden tegen de praktijken van de onofficiële munthuizen.

1. *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 75 (1957), p. 72-89.
2. Voorlopige mededeling: *Bijdragen Vereniging „Gelre”* 51 (1951), p. 33-37.

Niet of weinig bekende Nederlandse kleine munten

Graafschap Holland

1. Albrecht (1389—1404), achtste groot

Vz. schuin geplaatst wapen met helm; AELBERT:DVX:COM:HOL

Kz. lang gevoet kruis; NOVA-MONE-TA:H-OLLA

Barneveld 1 ex.

Naar een onvolledig ex. beschreven RBN 1870, p. 509, no. 3.

Behoort bij de groot v. d. Ch. 7,8

2. Jan van Beieren (1420—1425), halve groot

Vz. de wapens van Beieren en Beieren-Holland naast elkaar op een vierpas; + IOH:DVX:BA(VARIE:F)ILI:HA:H'Z'

Kz. gevoet kruis, in de hoeken afwisselend leeuw, helm, wapen, helm;

+ PAX:DNI:SIT:N(OBIS:Z:M)A:S

Barneveld 1 ex.

Bekend zijn de bijbehorende dubbele groot (v. d. Ch. 36,19) en enkele groot (Jaarboek 1919, p. 26)

3. Jan van Beieren, achtste groot

Vz. schuin geplaatst wapen met helm; + IOH:DVX:BA:HZ

Kz. gevoet kruis; + PAX:DNI:SIT:N

Barneveld 1 ex.

Behoort bij de kwart groot v. d. Ch. 12,14

4. Jan van Beieren, kwart groot

Vz. wapen van Beieren; + IOH:DVX:BAVAR:H':H':Z'

Kz. lang gevoet kruis; + PA-X:DN-I:SI-T:NO

Barneveld 1 ex.

5. Jan van Beieren, achtste groot

Vz. wapen van Beieren; + IOH:DVX:BAVARIE:H

Kz. lang gevoet kruis; + PA-X:DN-I:SI-T:NO of PAX-DNI-SIT-NOB

Barneveld 22 ex.

Sluit aan bij de voorafgaande kwart groot

Bisdóm Utrecht

6. Frederik van Blankenheim (1394—1423); zestiende plak (1/8 groot)
Deventer

Vz. helm met helmsieraad; FREDERIC(.....)

Kz. adelaar staande op wapen van het Sticht; + MONETA-DAVENT

Elst 1 ex.

Behoort bij de reeks plakken en onderdelen v. d. Ch. 13,6 vlg.

7. Fredérik van Blankenheim, kwart groot Hasselt

Vz. de naast elkaar geplaatste wapens Sticht-Blankenheim en Utrecht
onder één helm; (FREDERIC:DE):I:GRA:EPC

Kz. gevoet kruis, in de hoeken afwisselend leeuwen en adelaars;
+ MONETA:(DE:HASSE)LE

Barneveld 1 ex.

Behoort bij de dubbele groot of braspennig naar Vlaams voorbeeld,
gepubliceerd Verslag KPK 1942, p. 3

8. Frederik van Blankenheim, kwart groot Utrecht

Vz. wapen van het Sticht met hartschild Blankenheim; + FREDERIC:
EP(of EPC): TRAIECT

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken B L A N; + MON-ETA-NOVA-TIEC of + MO-NET-A:NO-V:TIEC

Barneveld 16 ex.

Naar een ex. van de eerstgenoemde variant beschreven v. d. Ch. 15,25. Deze kwart groot behoort bij de dubbele groot met onderdelen van het kromstaarttype (v. d. Ch. 30,2) geslagen aan het einde van Frederiks regering.

9. Frederik van Blankenheim, achtste groot Utrecht

Vz. wapen van het Sticht met hartschild Blankenheim; + FRED:EPC:TRAIECT

Kz. lang gevoet kruis; + MON-ETA-NOV-TIEC

Barneveld 1 ex.

Behoort bij de voorafgaande kwart groot no. 8

Hertogdom Gelre

10. Willem I (1371—1402), achtste groot Arnhem

Vz. aanzierende helm; WILHE:DVX:GEL...

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken N R S A; (MON)-ETA-DE.A-ERN

Elst 1 ex.

Behoort bij de reeks van 1390: v. d. Ch. 8, 4—6, waarvan inmiddels ook de kwart groot bekend geworden is (RBN 1874, p. 274)

11. Reinald IV (1402—1423), kwart groot Arnhem

Vz. tegen elkaar leunende gehelmde wapens van Gulik en Gelre; REINALD.DVX.IVL.Z.GEL of REIN.DVX.IVL.GEL

Kz. lang gevoet kruis, op het hart adelaarschild, in de hoeken vier leeuwen; MONE-TA.NO-VA.AR-NEME, of MON-ETA-NOV-ARN

Barneveld 2 ex., Elst 2 ex.

Deze kwart groot, naar een enigszins afwijkend ex. gepubliceerd RBN 1874, p. 277, no. 16, sluit aan bij de dubbele groot, groot en halve groot geslagen in de aanvang van Reinalds regering: v. d. Ch. 9,8 vlg.

12. Reinald IV, halve groot

Vz. de tegen elkaar geleunde wapens van Gulik en Gelre, gedekt door één helm; REINAL.DVX.IVL(.Z.GEL.CO.Z.)

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken afwisselend leeuwen en adelaars; MONE-TA.NO-VA.GE-LRES

Barneveld 1 ex.

Deze halve groot, eerder gepubliceerd RBN 1874, p. 278, no. 18, vormt met een groot van hetzelfde type en overeenkomstige omschriften (ongepubliceerd Kon. Penningkabinet), de overgang tussen de voorgaande emissie en de latere met kort kruis op de kz. (v. d. Ch. 9,14 vlg.). Opvallend is het ontbreken van de vermelding van de muntplaats.

13. Arnold (1423—1473), halve groot Arnhem

Vz. de naast elkaar geplaatste wapens van Gelre en Gulik, gedekt door één helm; ARNOLD.D(VX.GEL.Z.IVL.CO.Z)

Kz. gevoet kruis, in de hoeken afwisselend adelaars en leeuwen;
+ MONETA.NOVA.DE.AERNEME

Elst 9 ex.

Behoort bij de reeks, waarvan het type overeenkomt met de laatste munten van Reinald IV dubbele groot v. d. Ch. 10,11 en kwart groot RBN 1891, p. 560, no. 222

14. Arnold, achtste groot Arnhem

Vz. aanzierende helm; omschrift onleesbaar

Kz lang gevoet kruis, in de hoeken N R S A; MO-(NE-TA)-AM

Elst 2 ex.

Mogelijk horen deze muntjes tot dezelfde groep als de halve en kwart groot v. d. Ch. 11,20 en 11,22

Heerlijkheid Bergh

15. Frederik III (1387—1416), achtste groot

Vz. helm met helmsieraad; FREDERICVS^xDEBE, FREDERICVS^xB of FREDERIC:DNS:BE

Kz. leliekruis; MO-NE-TA-BE of MON-ETA-BER-GEN

Elst 6 ex.

Deze achtste groot, waarvan een ex. met weer enigszins ander omschrift werd afgebeeld v. d. Ch. 16,5, behoort met de kwart groot v. d. Ch. 16,4 tot de navolgingen van de Gelderse reeks van 1382 (kwart groot van Gelre v. d. Ch. 7,11); de Gelderse achtste groot is niet bekend, maar moet blijkens de onderling overeenstemmende imitaties van Bergh en Batenburg (no. 19) hebben bestaan

16. Frederik III, kwart groot

Vz. helm met helmsieraad tussen twee verticale lijnen; (FRE)DERICVS:
DNS:DE:BER(GEN)

Kz. gevoet kruis, in de hoeken N A S B, + MONETA:(NOVA):BERGEN
Barneveld 1 ex.

Behoort tot de navolgingen van de Gelderse reeks van 1390 (kwart groot v. d. Ch. 7,14,) waarvan ook de halve groot (v. d. Ch. 23,2) en de achtste groot (ongepubliceerd, Kon. Penningkabinet) bekend zijn. Onder Willem II werd hetzelfde type geslagen (v. d. Ch. 16,1)

17. Willem II (1416—1465), halve groot

Vz. de tegen elkaar geleunde wapens Polanen en Bergh, gedekt door één helm; WIL(H.DE.L)EC.DNS.DE.BERG

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken wassenaars en leeuwen; MONET-A.
(NOV)-A.DE.B-ERGEN

Barneveld 1 ex.

Navolging van de halve groot van Reinald IV van Gelre hiervoor beschreven onder no. 12. Voor het eerst verschijnt hier de familienaam Van der Leck op een Berghse munt.

Heerlijkheid Batenburg-Anholt

18. Diederik I (1356—1408), heller

Vz. klimmende leeuw; zonder omschrift

Kz. gevoet kruis, in de hoeken afwisselend leeuwen en scharen

Elst 1 ex.

De toeschrijving van deze heller van het tegen het einde van de 14e eeuw in het Rijnland in gebruik genomen type, aan Diederik I berust slechts op de datering van het voorbeeld.

19. Diederik I, achtste groot Batenburg

Vz. helm met helmsieraad; + DEDERICVS:DNS:BATE (ook BAT of BA) of
+ DEDERICVS.BATEN

Kz. leliekruis; MO-NE-TA-BA of MON-ETA-BA-TE

Elst 230 ex.

Deze achtste groot, het eerst gepubliceerd RBN 1873, p. 461, no. 21, is evenals no. 15 een imitatie van een te veronderstellen Gelderse achtste groot van de reeks van 1382. Andere denominaties zijn van Batenburg nog niet bekend

20. Gijsbert II (1408-1432), halve groot Anholt

Vz. tegen elkaar geleunde gehelme wapens van Batenburg en Bronkhorst; (GISEBERT.)DE.BATENBO

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken vier leeuwen; MONET-(A.NOV-A.D)
E.A-ENOLT

Barneveld 1 ex.

Deze halve groot vertoont de vz. van Roest 7 (imitatie van 1e type van Reinald IV, v. d. Ch. 9, 11—13) en de kz. van Roest 6 (imitatie van laatste type van Willem I, v. d. Ch. 8,6)

21. Gijsbert II, kwart groot Anholt

Vz. tegen elkaar geleunde gehelme wapens van Bronkhorst en Batenburg; GISEBERT.DE.BAT(ENBO)

Kz lang gevoet kruis, op het hart adelaarschild, in de hoeken vier leeuwen; (...-...)-AEN-OLT

Barneveld 1 ex.

Kwart groot behorende bij de halve groot Roest 7 naar het voorbeeld van die van Reinald IV (hiervoor no. 11)

22. Gijsbert II, kwart groot Anholt

Vz. tegen elkaar geleunde gehelme wapens van Batenburg en Bronkhorst; GISELBERTE.DE.BATE

Kz. gevoet kruis, in de hoeken B A T E; + MONETA.DE.AENHOVLT

Barneveld 2 ex.

Reeds beschreven door Roest, Anholt no. 8. Het onmiddellijke Gelderse voorbeeld voor deze kwart groot is nog niet bekend. Wel is uit de vondst Zutphen een overeenkomstige groot van Reinald IV bekend geworden, die als de tweede emissie van deze hertog beschouwd kan worden.

23. Gijsbert II, halve groot Anholt

Vz. tegen elkaar geleunde wapens van Bronkhorst en Batenburg onder één helm; GISEBE(RT.DE.BATE)NBO

Kz. lang gevoet kruis, op het hart adelaarschild, in de hoeken vier leeuwen; MONE-TA.NO-VA.DE-ANOL Elst 8 ex.

Navolging van de halve groot van de derde emissie van Reinald IV (hiervoor no. 12)

24. Gijsbert II, kwart groot Anholt

Vz. de naast elkaar geplaatste wapens van Bronkhorst en Batenburg onder één helm; GISEBERT.DE.BATENBO of BATENBOR

Kz. gevoet kruis, in de hoeken afwisselend adelaars en leeuwen; MONETA.NOVA.DE.AENO of AENOLT Elst 2 ex.

Reeds naar een onduidelijk ex. beschreven door Roest, Anholt 9. Navolging van de laatste reeks van Reinald IV (v. d. Ch. 9, 14), waarvan echter de kwart groot nog niet teruggevonden is.

25. Gijsbert II, halve groot Batenburg

Vz. klimmende leeuw; + GISEBERTVS.DE.BATENBORCH

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken vier leeuwen; MONET-A. NOVA-BATEN-BVRG Barneveld 4 ex.

Navolging van het leeuwke of kwart groot van Willem VI van Holland (v. d. Ch. 9,12). In 1414 waarschuwde de Raad van Utrecht tegen deze „gheconterfeyte lewekens” (v. d. Ch., Utrecht, p. 299). Ook te Anholt werden overeenkomstige stukken geslagen (Roest 10).

26. Gijsbert II, kwart groot Batenburg

Vz. klimmende leeuw; (GISEBERT).DE.BATENB

Kz. gevoet kruis; MONETA.DE.BATENB

Barneveld 1 ex., Elst 1 ex.

Eveneens naar een Hollands voorbeeld (v. d. Ch. 9,15). Roest beschreef reeds zowel een Batenburgs ex. (Tijdschr. 1897, p. 61, no. 3) als een Anholts ex. (Anholt 11)

27. Gijsbert II, heller

Vz. wapen van Bronkhorst, zonder omschrift

Kz. gevoet kruis met vierpas-vormig open hart, in de hoeken B A T E Elst 2 ex.

Navolging van de gelijktijdige Rijnlandse heller; een afwijkend, wellicht onjuist gelezen ex. werd door Roest (Tijdschr. 1897, p. 62, no. 6) onder Batenburg opgenomen; de muntplaats blijkt echter niet uit het omschrift.

28. Diederik II (1432—1451), halve groot Batenburg

Vz. onduidelijk; + DIDERICVS:DE:(BATENB?)

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken B R B A; MON-ETA-NOA-BAT

Elst 1 ex.

Het type van deze munt is niet vast te stellen, zodat ook het directe voorbeeld onbekend blijft.

Graafschap Megen

29. Jan III (1359—1415), achtste groot

Vz. adelaar staande op wapen van Megen; (IOHA)N.COM-DE.MEGEN

Kz. gevoet kruis; + MONETA.NOVA.MEGEN

Elst 1 ex.

Het is niet duidelijk welke munt hier als voorbeeld gediend heeft; wellicht de zestiende plak van bisschop Frederik van Utrecht (hiervoor no. 6)

30. Jan III, halve groot

Vz. wapen van Megen; + IO(...-)HEER.TO.M

Kz. lang gevoet kruis, op het hart adelaarschild, in de hoeken vier leeuwen; MONE-TA.NO-VA.DE-(MEGEN)

Elst 1 ex.

De vz. van dit stuk komt overeen met die van de oudere munten van Megen (v. d. Ch. 2,1 en 2,2), de kz. met die van no. 31, waarmee hij ook het Nederlandse omschrift gemeen heeft.

31. Jan III, halve groot

Vz. schuingeplaatst wapen van Megen met helm en helmsieraad; IOHANN.....(MEG)EN

Kz. lang gevoet kruis, op het hart adelaarschild, in de hoeken vier leeuwen; MONE-TA-NO-VA.DE-MEGEN

Elst 2 ex.

Navolging van de halve groot van bisschop Frederik van Utrecht, geslagen te Rhenen (v. d. Ch. 15,26)

32. Jan III, kwart groot

Vz. aanziede helm tussen twee verticale lijnen; + IOHAN.....CO.....

Kz. gevoet kruis, in de hoeken MEGN; MONETA.NOVA.(MEGEN)

Elst 1 ex.

Reeds afgebeeld, met enigszins afwijkende omschriften, v. d. Ch. 3,16. Navolging van de kwart groot van Willem I van Gelre (v. d. Ch. 7,14)

33. Elizabeth (1415—1420?), halve groot

Vz. schuingeplaatst wapen van Megen met helm en helmsieraad; LISEBETH.VRV.TO.MEGEN

Kz. lang gevoet kruis, op het hart adelaarschild, in de hoeken vier leeuwen; MONE-TA.NO-VA.DE-MEGEN

Barneveld 3 ex., Elst 4 ex.

Voortzetting van het reeds onder Jan III geslagen type no. 31. Hier is de Nederlandse titel „vrouwe te Megen” duidelijk.

34. Elizabeth, kwart groot

Vz. aanziede helm tussen twee verticale lijnen; LISEBET(H.VAN.) MEGEN

Kz. gevoet kruis, in de hoeken MEGN; + MONETA.MEGENSIS

Barneveld 4 ex.

Reeds afgebeeld door v. d. Ch. 3,17. Eveneens voortzetting van het onder Jan III geslagen type no. 32

Stad Kampen

35. Kwart groot

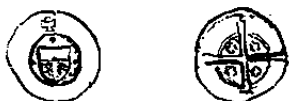
Vz. wapen van Kampen; + BENEDICTV:QVI:VENIT

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken vier rozetten; MON-ETA-CAM-PEN

Barneveld 1 ex., Elst 1 ex.

Het type komt overeen met de reeds lang bekende groot (v. d. Ch. 15,3), die het vz.-omschrift voluit geeft (Benedictus qui venit in

nomine domini). Het voorkomen te Barneveld bewijst, dat althans de onderdelen reeds omstreeks 1425 geslagen moeten zijn

36. Achtste groot

Vz. wapen van Kampen; + BENEDICT.QVI.VEN

Kz. lang gevoet kruis, in de hoeken vier rozetten; MON-ETA-CAM-PEN
Elst 1 ex.

Sluit aan bij de voorafgaande kwart groot

SUMMARY

Small change in the Northern Netherlands about 1400 — Of the N. Netherlands coinage in the late Middle Ages the small denominations are little known. The more precious, therefore, are the coin finds of Elst 1948 and Barneveld 1958, both to be dated to the first part of the 15th century, to c. 1425 and shortly after 1430 respectively. The latter hoard contains both gold coins and large as well as small silver coins, the former consists exclusively of small and very small coins which were lost in a well (or deliberately thrown into it?).

At least 32 new coin types have come to light, some of them in several specimens. Many German coins appear for the first time in the Netherlands. For several coins previously known, a new date has been found. Thus, for Holland, a series of $\frac{1}{4}$ and $\frac{1}{8}$ groats of John of Bavaria (1420—1425) has been discovered. Many new types are added to the seignorial coinage of Bergh and Batenburg. New dates have been found for the municipal coinage of Utrecht, whereas that of Campen is a complete surprise. The coinage of Megen (Meuse) appears to have been of importance.

From both these finds it clearly appears that the circulation of small change is different from that of large denominations: its spread is geographically restricted and the importance of secondary mints striking imitations is larger.